

XOTIRANING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI**Shaymardonov Ozodbek***Termiz iqtisodiyot va Servis Universiteti
Pedagogika va Ijtimoiy gumanitar fanlar
fakulteti psixologiya yo'nalishi*

Annotatsiya: *Mazkur ishda xotiraning psixologik xususiyatlari keng yoritilgan. Unda xotiraning asosiy jarayonlari — eslab qolish, saqlash, esga tushirish va unutish mexanizmlari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Shuningdek, xotiraning turlari (qisqa muddatli, uzoq muddatli, ixtiyoriy va ixtiyorsiz) hamda ularning inson faoliyatidagi o'рни ko'rib chiqiladi. Ishda xotira samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar, jumladan, diqqat, motivatsiya va takrorlashning ahamiyati alohida ta'kidlanadi. Mazkur tadqiqot psixologiya sohasida xotirani chuqurroq anglashga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *xotira, Xotiraning nerv-fiziologik asoslari, eslab qolish, esga tushirish, unutish, qisqa muddatli xotira, uzoq muddatli xotira, ixtiyoriy xotira, ixtiyorsiz xotira, diqqat, motivatsiya, takrorlash, bilish jarayonlari, kognitiv jarayonlar, axborotni qayta ishlash, xotira samaradorligi.*

Xotira insonning holati va faoliyatining barcha sohalarida qatnashishi tufayli uning namoyon bo'lish shakllari, holatlari, shart-sharoitlari, omillari ham xilma-xil ko'rinishga egadirlar. Odatda xotirani muayyan turlarga ajratishda eng muhim asos qilib uning tavsifnomasi sifatida esda olib qolish, esda saqlash, esga tushirish, unutish singari jarayonlarni amalga oshiruvchi faoliyatining xususiyatlariga bog'liqligi olinadi. Xotira biz ilgari idrok qilgan, boshdan kechirgan va bajargan ishlarimizni yodda saqlash, keyinchalik ularni eslash yoki xotirlash jarayoni dir. Biz har kuni yangi narsalarni bilamiz, kun sayin bilimlarimiz boyib boradi. Xotira faoliyatida shaxsning g'oyaviy yo'nalishi katta o'rin egallaydi. Bu yo'nalish uning faoliyatini hayot sharoiti ta'sirida shakllantiradi. Kishi o'zining shu faoliyati uchun muhim bo'lgan voqea, hodisalarni yaxshi eslab qoladi. professor E.G.G'oziev tomonidan xotira tushunchasiga quyidagicha ta'rif beriladi. "Xotira atrof-muhitdagi voqelik (narsa)ni bevosita va bilvosita, ixtiyoriy va ixtiyorsiz ravishda, passiv va faol holda, reproduktiv va produktiv tarzda, verbal va noverbal shaklda, mantiqiy va mexanik yo'l bilan aks ettiruvchi esda olib qolish, esda saqlash, qayta esga tushirish, unutish hamda rannish hissidan iborat psixik jarayon. Alohida va umurniylik namoyon qiluvchi ijtimoiy hodisa barcha taassurotlarni ijobiy qayta ishlashga yo'naltirilgan mnemik faoliyatdir". Xotira sohasida quyidagi asosiy jarayonlar: esda olib qolish, esda saqlash, esga tushirish va unutish bir-biridan farq qilinadi. Bu jarayonlar faoliyatda tarkib topadi va belgilanadi. Ma'lum materialni esda olib qolish hayot faoliyati davomida individual, ya'ni shaxsiy tajribani to'plash bilan bog'liqdir. To'plangan tajribadan keyingi faoliyatda foydalanish qayta

esga tushirishni talab qiladi. Ma'lum materialning faoliyatda qatnashmay qolishi yoddan chiqarishga olib keladi. Esda olib qolish nerv tizimining egiluvchan, ya'ni o'zgaruvchanlik, qo'zqatuvchilar ta'sirida o'zida go'yo bir iz qoldirish, saqlash imkoniyati tufayli yuzaga keladi. Har qanday insonning miyasi egiluvchanlik xususiyatiga ega bo'lib, uning darajasi har xil bo'ladi. Bu o'rinda akademik I.P.Pavlovning quyidagi so'zlari juda xarakterlidir. "Muvaqqat nerv bog'lanishlari - deb yozadi I. P. Pavlov hayvonot olamida va bizning o'zimizda ham bo'ladigan eng umumiy fiziologik hodisadir. Shu bilan birga u psixik hodisa hatdir, turli-tuman harakat; taassurot bo'lmasa harflar, so'zlar va fikrlar o'rtasida paydo bo'ladigan bog'lanishlarki, bu bog'lanishlari psixologlar assosiasiyalar deb ataydilar.

Xotira, ya'ni esda olib qolish, idrok qilinayotgan narsalardan hosil bo'lgan obrazlar o'rtasida assosiasiyalarning yuzaga kelishidan iboratdir. Shu bois inson xotirasidagi assosiasiyalar 3 turga ajratiladi. Bular yondoshlik assosiasiyasi, o'xshashlik assosiasiyasi va qarama-qarshilik assosiasiyalaridan iboratdir. Yondoshlik assosiasiyasining asosida vaqt va fazoviy munosabatlar yotadi. Aka-uka Ycuishlar tomonidan o'tkazilgan oddiy tajribada eydetik xotiraga ega bo'lgan tekshiruvchiga olrna va undan sal uzoqroqda joylashgan ilmoq tasvirlangan rasm ko'rsatilgan. Rasm o'rtasidan bo'lib, qo'yilgandan keyin tekshiruvchida olmani o'ib qo'yish istagi kuchayib boravotgani so'ralgan. Muayyan yo'l-yo'riq berilgandan keyin tekshiruvchi mana bunday holatni tasvirlab beradi: ilmoq olmaga yaqinlashib, uni iladi va ixtiyorsiz ravishda qatnashchi tomon tortadi. Xullas, eydetik obrazlar harakatchan bo'lib, sub'ektning ruhiy ko'rsatmasi ostida sifat va miqdor o'zgarishiga yuz tutadi. Ilmiy tekshirishlarning ko'rsatishicha, eydetik obrazlar bolalik va o'spirinlik davrlarida muayyan muddat xukm suradi va vaqtning o'tishi bilan asta-sekin so'na boradi. So'z-mantiq xotirasi mazmunini fikr va mulohazalar, aniq hukm hamda xulosa chiqarishlar tashkil etadi. Insonda fikr va mulohaza turli xil shakllar yordamida ifodalan ganligi tufayli ulami ifodalash faqat o'zlashtiriJayotgan materiallarning asosiy ma'nosini izohlash, talqin qilib berish yoki ulami so'zma-so'z ifodalanishini aynan aytib berishga qaratilgan bo'lishi mumkin.

Xotira insonning hayoti va faoliyatining barcha sohalarida qatnashishi tufayli uning namoyon bolish shakllari, holatlari, shart-sharoitlari, omillari ham xilma-xil ko'rinishga egadir. Odatda xotirani muayyan turlarga ajratishda asos qilib uning xarakteristikasini, ya'ni esda olib qolish, esda saqlash, qayta esga tushirish, eslash, tanish singari jarayonlami amalga oshiruvchi faoliyatning xususiyatlari bilan bog'liq holda olinadi. His-tuyg'u yoki hissiy xotira. Bu xotira his-tuyg'ular, ruhiy kechinmalar, hissiyotlar bizning ehtiyojlarimiz va qiziqishlarimiz qanday qondirilayotganligidan, atrofimizdagi narsa va hodisalarning xususiyatiga munosabatlarimiz qay tarzda amalga oshirilayotganligidan doimo xabarberib turish imkoniyatiga ega. Shuning uchun har bir kishining hayoti va faoliyatida hissiy xotira turi juda katta ahamiyat kasb etadi. So'z — mantiq xotirasi mazmunini fikr va mulohazalar, aniq hukm hamda xulosa chiqarishlar

tashkil etadi. Insonda fikr va mulohaza turli xil shakllar yordamida ifodalanganligi tufayli, ularni bayon etish faqat o'zlashtirilayotgan materiallarning asosiy ma'nosini izohlash, talqin qilish yoki ularni so'zma-so'z ifodalinishini aynan so'zlab berishga qaratilgan bo'lishi mumkin. Agar ma'lumot, axborot, xabar, material ma'no jihatdan qayta ishlanmasa, u holda materialni so'zma-so'z o'zlashtirish mantiqiy o'rganish bo'lmasdan, aksincha, mexanik esda olib qolishga aylanib qoladi.

Ixtiyoriy va ixtiyorsiz xotira. Xotira turlariga ba'zan boshqacha yondashish hollari ham uchrab turadi. Shu boisdan xotira faollik xususiyatlariga ko'ra quyidagilarga ajratiladi. Masalan, faoliyat maqsadiga ko'ra xotira ixtiyorsiz va ixtiyoriy turlarga bo'linadi. Ixtiyoriy xotira deganda, malum maqsadni ro'yobga chiqarish uchun muayyan davrlarda aqliy harakatlarga suyanib amalga oshirishdan iborat xotira jarayoni tushuniladi. Bu faoliyatni odatda, ong bevosita boshqaradi. Psixologiya fanida kolpincha ixtiyoriy xotiraga ixtiyorsiz esda olib qolish qarshi qo'yiladi. Agar bu jarayon ma'lum topshiriq yoki vazifa qo'yadigan bo'lsa, esda olib qolishga yetaklovchi faoliyat biron-bir maqsadni ro'yobga chiqarishga yo'naltirilgan tarzda yuzaga kcladi. Qisqa muddatli, uzoq muddatli va operativ xotira. So'nggi paytlarda sobiq Ittifoq va chetel psixologiyasida xotira tadqiqotchilarining c'tiborini esda olib qolishning dastlabki, boshlang'ich daqiqalarida vujudga keladigan holatlar, jumladan, tashqi taassurot izlarining mustahkam lanishigacha bo'lgan jarayonlar, holatlar mexanizmlari, shuningdek, ularning mustahkamlanish muddatlari o'ziga jalb qilib kelinmoqda. Masalan, biror material (shakli, mohiyatidan qat'i nazar) xotirada mustahkam joy olishi uchun uning subyektiga tegishli ravishda qayta ishlab chiqishi, zarur materiallarini ishlab chiqish uchun ma'lum muddat talab etishi tabiiydir. Ana shu muddat oralig'ida xotirada qayta tiklanayotgan izlar Mikonsolidatsiyalash, ya'ni mustahkamlash deb qabul qilingan. Unutish xotira jarayoni sifatida ta'rifga ega bo'lib, o'zining vujudga kelish xususiyatiga unutilgan obrazlarning yoki fikrlarning faollashuvi u yoki bu darajada qiyinchiliklarga uchrashi, hatto am alga oshm aydigan voqelikka aylanishi mumkin. I.P.Pavlovning ta'kidlashicha, so'nib borayotgan reflekslar o'zlarini tiklashi uchun dastlabki paydo bo'lish davriga qaraganda takrorlash miqdorini kamroq talab etadi. Bundan tashqari, so'nib borayotgan reflekslar muayyan sharoit yoki vaziyatga torm ozlanish, to'xtalishga uchrashi mumkin. Bu voqelik allaqachon unutilgan, deb tasavvur qilingan taassurotlarning favqulodda ayrim omillarni esga tushirish holati bilan izohlanadi. Xotiraning ixtiyoriy va ixtiyorsiz turlari xotira taraqqiyotining ikkita ketma-ket bosqichlarini tashkil etadi. Ixtiyorsiz xotiraning turmushda va faoliyatda katta o'rin egallashini har kim o'z shaxsiy tajribasidan biladi. Ixtiyorsiz xotiraning muhim xususiyati ari dan biri ma'lum maqsadsiz aqliy, asabiy, irodaviy zo'r berishsiz hayotiy kutubxonasi ahamiyatga ega bo'lgan keng ko'lamdagi ma'lumot, xabar, axborot, ta'surotlarning ko'pchilik qismini aks ettirishdir. Shu boisdan ularning roli shu qadar ahamiyati ikki, bu jarayonlarda esda olib qolish, esda saqlash, axborotlar, malumotlar,

xabarlami qayta esga tushirishning alohida turi sifatida qaraladi. Ushbu jarayon odatda psixologiya fanida qisqa muddatli xotira deb ataladi.

Esda olib qolish jarayonida o'zlashtirilayotgan materialning ma'noga ega bo'iishi yoki bo'lmasligi muhimdir. Assosiativ psixologiya maktabining vakili, taniqli psixolog G.Ebbingauz jahon psixologiyasida birinchi bo'lib 1885 yilda oliy ruhiy jarayon bo'lgan xotirani, 1888 yilda intellektni ilmiy tajriba metodi negizidi tekshirdi va keng ko'lamda turmushga tatbiq etdi. U xotira jarayonini tajriba orqali tekshirishning asosiy yo'nalishini ishlab chiqdi. Esda saqlash deganda ilgari tug'ilgan taassurot, fikr, his-tuyg'u va ishharakatlarning takrorlanishiga moyilik paydo qilishi va mustahkamlanishi tushuniladi. Bunga sabab asab tizimining egiluvchanligidir. Shuning uchun asab tizimi ilgari bo'lib o'tgan taassurotlarni takrorlashga tayyor turadi. Faqat esga tushirish uchun qulay sharoit bo'lsagina esga tushadi. Xotira jarayonlaridagi individual farqlar esda qoldirishning tezligida, aniqligida, mustahkamligida va qayta esga tushirishga tayyorligida ifodalanadi. Bu farqlar malum darajada nerv faoliyati tiplarining xususiyatlari bilan, qo'zg'alish va tormozlanish jarayonlarining kuchi va harakatchanligi bilan bog'liqdir. Individual farqlar yana shunday hollarda namoyon bo'ladi, ba'zi odamlar obrazli materiallarni, rang, tasvir, narsa, tovushlarni samarali va mustahkam esda olib qoladilar. Freydizm xotirani emosiyalar, motivlar va ehtiyojlar bilan bog'laydi. Xotiraning mantiqiy nazariyasi A.Bine va Byullerlar tomonidan ilgari surilib, ular xotiradagi materialni xotiraning mantiqiy esda olib qolinishi bilan bog'laydi. A.N.Leontev, N.I.Zinchenko. A.A.Smimovlar tomonidan faoliyat nazariyasi ilgari surilib, turli tasavurlar orasidagi bog'liqlik esda olib qolingan materialning qandayligiga emas, balki odamning u bilan nima qilishiga bog'liqdir. Bioximik nazariya tashqi ta'sir ostida nerv hujayralarida yuz beradigan o'zgarishlarni qayd qilish va xotira jarayonida DNK va RNK ahamiyatini aniqlashga qaratilganidir. DNK xotirani genetik tug'ma tashuvchi sifatida, RNK esa individual xotiraning ontogenetik asosi sifatida qabul qilinadi. Kibernetik nazariya bo'yicha xotira ma'lumotni qabul qilib olish, qayta esga tushirish va unutishdir. 80-yillarda nemis psixologi German Ebbingauz o'z "sof" xotira qonunlarini o'rganish imkonini beruvchi, boshqacha so'z bilan aytganda, tafakkurga bog'liq bo'lmagan holda izlarning esda qolish jarayoni tadqiq etishning yangi uslubini taklif qilgan, ya'ni ma'nosiz bo'g'inlarni yod olishdan iborat bo'lgan bu uslub Ebbingauzga materialni esda olib qolishning egri chiziqiga oid qonunni kashf qilishga, uning asosiy qoidalarini bayon etishga va ana shularning asosida izlarni xotirada saqlanish muddatini hamda asta-sekin so'nish holatini tekshirishga imkoniyat yaratgan. XIX asr oxiri XX asr boshlarida Amerikalik psixolog Eduard Tomdaykning tekshirishlari paydo bo'ldi. U birinchi bo'lib tekshirish predmeti sifatida hayvonlarda ko'nikmalarni paydo bo'lish jarayonini tanlagan edi. XX asming birinchi 10 yilida xotirani tekshirish yangi ilmiy talqin ega bo'ldi, uning moddiy asosi to'g'risidagi muaminolarga mohiyati jihatidan mutlaqo boshqacha yondashish ro'yobga chiqdi. Xuddi shu davr xotira psixologiyasida keskin burilish nuqtasini vujudga keltiradi.

Akademik I.P.Pavlov shartli reflekslarni o'rganishning ilmiy metodini taklif etadi, bu narsa o'z navbatida bosh miya yarim sharlarida yangi bog'lanishlar paydo bo'lishiga va mustahkamlanishning asosiy fiziologik mexanizmlarini tekshirish imkoniyatlarini tug'dirdi. Ana shunday qilib, ushbu bog'lanishlar paydo bo'lishiga va saqlab qolishga yordam beradigan shart-sharoitlar, shuningdek, bog'lanishlarning saqlani-shiga ta'sir qiluvchi holatlar, omillar va mexanizmlar tasvirlab berildi. I.P.Pavlov oliy asab faoliyati ta'limoti va uning asosiy qonunlari xotiraning fiziologik mexanizmlariga oid bilimlarning asosiy manbasiga aylanib qoladi. Bolalarda xotiraning yuksak (yuqori) shakllarini birinchi marta tadrijiy ravishda tadqiq qilish taniqli psixolog L.S.Vigotskiyga nasib etgan. U 20-yillarning oxirlarida maxsus tekshirishlarning predmeti qilib, xotiraning yuksak shakllarining rivojlanishi muammosini tanlagan va o'z shogirdlari A.N.Leontev (1905-1979) va A.V.Zankov bilan birgalikda xotiraning yuksak shakllari ruhiy faoliyatning murakkab shakli ekanligini, kelib chiqish jihatidan ijtimoiyligini ko'rsatadi. Shuning bilan birga u murakkab, mohiyatiga ko'ra esda olib qolishning asosiy bosqichlari rivojlanishini isbotlab berdi. Psixologlardan A.A.Smirnov, P.L.Zinchenko'lar ham xotira bo'yicha ilmiy tekshirish ishlarini olib bordilar, uning yangi qonunlari va mexanizmlarini ochdilar. Esda olib qolishning faoliyat maqsadiga bog'liqligini yoritdilar, murakkab materialni esda olib qolishning oqilona usullarini ko'rsatib berishga muvofiq bo'ladilar. Yuqoridagi fikrlardan ko'rinadiki, psixolog olimlar tomonidan xotira borasida qator ilmiy izlanishlar olib borilgan va borilmoqda.

Xulosa: Xotira inson psixikasining eng muhim va ajralmas tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, u orqali shaxs o'z tajribasini to'playdi, saqlaydi va undan keyingi faoliyatida samarali foydalanadi. Xotira nafaqat o'tmishdagi voqea va hodisalarni eslab qolish vositasi, balki insonning bilish jarayonlari — diqqat, tafakkur, nutq va tasavvur bilan uzviy bog'langan murakkab psixik tizimdir. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, xotiraning samaradorligi uning qanday tashkil etilganiga, ya'ni ma'lumotni qanchalik ongli ravishda qabul qilish, qayta ishlash va mustahkamlashga bog'liq. Ayniqsa, ixtiyoriy xotiraning rivojlanganligi insonning o'qish va mehnat faoliyatida yuqori natijalarga erishishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, ixtiyorsiz xotira ham kundalik hayotda katta rol o'ynab, ko'plab ma'lumotlarning tabiiy ravishda esda qolishini ta'minlaydi. Xotira jarayonlarida unutish hodisasi ham muhim o'rin tutadi. Unutish faqat salbiy jarayon bo'lib qolmay, balki ortiqcha va keraksiz ma'lumotlardan ongni "tozalash" vazifasini ham bajaradi. Bu esa yangi bilimlarni samarali o'zlashtirishga yordam beradi. Bundan tashqari, xotiraning rivojlanishi ko'plab omillarga — diqqat, motivatsiya, emotsional holat va takrorlash darajasiga bevosita bog'liq. Shu sababli, xotirani mustahkamlash uchun ma'lumotlarni tizimli o'rganish, takrorlash, mantiqiy bog'lash va faol qo'llash muhim hisoblanadi. Umuman olganda, xotira insonning intellektual rivojlanishi va shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Uni chuqur o'rganish va rivojlantirish nafaqat ta'lim jarayonida, balki kundalik hayotda ham yuqori samaradorlikka erishish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xaydarov F.I., Xalilova N.I. **Umumiy psixologiya.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2010. –167–173-betlar.
2. G‘oziyev E. **Psixologiya.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2002. – 230–240-betlar.
3. Xaydarov F.I., Xalilova N.I. **Umumiy psixologiya.** – Toshkent, 2010. –174–184-betlar.
4. G‘oziyev E. **Psixologiya.** – Toshkent, 2002. – 241–250-betlar.
5. **Umumiy psixologiya nazariyasi va amaliyoti.** – Toshkent: Fan, 2012. – 120–140-betlar.
6. Холмуротова, Ш. М. (2022). АЁЛЛАР ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОРИНИНГ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ ДИАГНОСТИКАСИ. Science and innovation, 1(B3), 129-133.
7. Холмуротова, Ш. М. (2022). АЁЛЛАРДА ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОР ХУСУСИЯТЛАРИ ПСИХОПРОФИЛАКТИКАСИДА ДИНИЙ БИЛИМЛАРНИ ҚЎЛЛАШ. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(6), 286-294.
8. Холмуротова, Ш. М. (2021). ЗНАЧЕНИЕ РЕЛИГИОЗНЫХ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ ЛИЧНОСТИ В ДУХОВНОМ И ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ. European science, (3 (59)), 60-63.
9. Холмуротова, Ш. М., & Алмардонова, Г. Т. Қ. (2022). ҚИЗЛАРНИ МУСТАҚИЛ ОИЛАВИЙ ҲАЁТГА ТАЙЁРЛАШНИНГ ШАКЛ, МЕТОД ВА ВОСИТАЛАРИ. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(11), 375-383.
10. Xolmurotova, S., & Adilova, S. (2022). ERIK BERNNING TRANZAKSION TANHLILIDAN TUZILMAVIY TAXLIL. Science and innovation, 1(B8),
11. Мирзалиевна, Х. Ш. . (2023). МУҚАДДАС МАНБАЛАРДА АЁЛ ЎРНИНИНГ ПСИХОЛИГИК ШАРҲИ. ТА’ЛИМ VA RIVOJLANISH TANHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 3(3), 85–88.
12. Mirzaliyevna, X. S. (2025). ESHITISHIDA YOKI KO ‘RISHIDA NUQSONI BO ‘LGAN BOLALAR BILAN ISHLASHDA PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR. KONFERENSIYA, 1(1), 97-103.
13. Kholmurotova, S. M. (2025, November). THE MANIFESTATION OF DEVIANT AND DELINQUENT BEHAVIOR IN THE INTERACTION BETWEEN THE SOCIAL ENVIRONMENT AND THE INDIVIDUAL. In International Conference on Advance Education (Vol. 1, No. 5, pp. 74-79).
14. Kholmurotova, S. M. (2025, November). THE MANIFESTATION OF DEVIANT AND DELINQUENT BEHAVIOR IN THE INTERACTION BETWEEN THE SOCIAL ENVIRONMENT AND THE INDIVIDUAL. In International Conference on Advance Education (Vol. 1, No. 5, pp. 74-79).

15.Kholmurotova, S. M., & qizi Murtazova, F. A. (2025, December). HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGY. In МЕЖДУНАРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ, ИССЛЕДОВАНИЙ И ИННОВАЦИЙ (Vol. 1, No. 3, pp. 35-41).

16.Kholmurotova, S. M., & qizi Murtazova, F. A. (2025, December). HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGY. In МЕЖДУНАРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ, ИССЛЕДОВАНИЙ И ИННОВАЦИЙ (Vol. 1, No. 3, pp. 35-41).

17.Kholmurotova, S. M., & Komilova, M. (2025). THE ROLE OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS IN THE FORMATION OF DELINQUE BEHAVIOR. Modern Scientific Research, 3(11), 54-58.

18.Kholmurotova, S. (2024). THEORETICAL ANALYSIS OF THE SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF DELINQUENT BEHAVIOR. Академические исследования в современной науке, 3(35), 183-185.

19.Mirzaliyeva, K. S., & Rayhon, I. (2025). PSYCHOLOGICAL PROPERTIES OF MEMORY. Лучшие интеллектуальные исследования, 58(4), 165-169.